

Мінченко С.І., професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ (НА ПРИКЛАДІ
КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ)

Система кримінологічних категорій і понять має адекватно відбивати сучасну злочинність, відображати її предметну сутність, типову належність виду та родову відмінності, а тому розвиток кримінологічної науки постійно

вимагає удосконалення пізнавального інструментарію, зокрема понятійного апарату. Окремі уваги вчених-кримінологів заслуговує питання виокремлення корисливо-насильницьких злочинів у самостійну групу яке, як правило, піднімається при здійсненні кримінологічної класифікації злочинів за певними критеріями. Саме цей факт і свідчить про остаточну несформованість категоріально-понятійного апарату кримінологічної науки.

Одна із перших кримінологічних класифікацій злочинних проявів була здійснена на основі найбільш поширених у кримінальній практиці посягань, що включали злочини неповнолітніх і молоді, насильницькі, корисливі, корисливо-насильницькі, рецидивні злочини та ін. [4, с. 189-291]. В наукових працях викладені спроби класифікації за критерієм спрямованості заходів запобігання, на підставі чого до однорідної групи відносили корисливі, насильницькі злочини проти особи та корисливо-насильницькі злочини [1, с. 448-449]. Також зустрічаються пропозиції об'єднати насильницькі (вбивства, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, звалтування, мордування, хуліганство), корисливо- насильницькі (розбій і насильницький грабіж) і корисливі злочини (крадіжки, ненасильницький грабіж і шахрайство) в єдину групу злочинів проти особи, її прав і суспільного порядку у зв'язку із тим, що вони становлять основу всієї злочинності, мають спільну причинність і схожість соціальних і морально- психологічних властивостей осіб, які їх вчиняють [5, с. 176-177]. Із вищенаведеного простежується головна ідея: віднесення до злочинності загальнокримінальної спрямованості трьох основних блоків злочинів: корисливих, насильницьких і корисливих насильницьких, що мають багато в чому спільну причинність, подібну особу злочинця і однотипні заходи запобігання, принаймні загальносоціального характеру.

Початковою одиницею аналізу поняття «корисливо-насильницькі злочини» є така філософська категорія як «діяльність», яка поділяється на масову, колективну та індивідуальну. Корисливо-насильницькі злочини у найзагальнішому розумінні являють собою відносно масову

злочинну діяльність певних членів суспільства. Явище корисливо-насильницької злочинності є структурною частиною більш загального класу явищ — злочинності як кримінальної активності членів суспільства та співвідноситься з нею як вид і клас.

Соціальна динаміка суспільного розвитку стереотипізує найбільш вигідні та ергономічні способи покращення матеріального становища.

Історично-культурний поступ людства засвідчив, що паралельно із становленням інституту власності, закріпленням індивідуальної при належності майна, визначенням його номінальної вартості, здатності бути товаром, з'являється корисливість як деформація суспільної свідомості і психології, змістом якої є протиріччя між прагненням людей отримувати матеріальну вигоду та необхідністю це робити законним шляхом.

Корисливість означає «пристрасть до наживи, матеріальна вигода та ін.» [3, с. 171]. Відтак, матеріальні блага перетворюються у бажану ціль, причинно спонукають і спрямовують пошукову активність до віднаходження ергономічних засобів (форм поведінки) заволодіння ними. І для певної частини населення таким прийнятним засобом виявилось насильство, що забезпечує швидке отримання незаконної вигоди.

Активність — людська форма розвитку соціуму. Вона передбачає цілепокладання, колективний спосіб виконання, спрямованість діяльності на досягнення певного результату, тобто досягнення певної цілі. Саме категорія цілі є визначальною, оскільки вона допомагає пізнати природу явища, що вивчається, вказує на його причинність. З одного боку, ціль є ідеальною причиною, що породжує діяльність, а з другого боку, виступає її наслідком у виді досягнутого результату. Ціль — діалектична єдність можливості й дійсності. Вона є вірогідною можливістю певних подій, водночас виступає і як дійсність, бо існує у психіці суб'єкта, детермінує виконавчу активність. Свобода вибору життєво важливих цілей обмежена рамками існуючих легальних засобів, що виступають як необхідність по

відношенню перших. Ціль визначає засоби реалізації потреб та інтересів життєдіяльності, а також кінцевий результат [6, с. 43].

Отже, методологічне значення категорії «ціль» у пізнанні явища корисливо-насильницької злочинності полягає у розкритті її предметної сутності та соціальної природи. Саме категорія «ціль» дає відповідь на питання: заради чого здійснюється кримінальна діяльність певного виду? Ціль вказує на причину планування і здійснення конкретної діяльності, зумовлює вибір засобів, або програми поведінки. Корисливість як деформація суспільної свідомості і психології об'єктивується у меті раціональної людської діяльності, виражає її предметну сутність та соціальну природу. Таким чином, корисливість через цілепокладання виражає предметну сутність явища, проявами якого є відносно масова злочинна діяльність, спрямована на заволодіння матеріальними благами незаконним шляхом. Досліджуваний різновид злочинності має корисливу сутність, що виявляється у корисливому цілепокладанні кримінальної діяльності. У прикладних інтересах первинної класифікації злочинності такий висновок має важливе методологічне значення, бо, розглядаючи злочинність як різновид суспільно небезпечної діяльності певних членів суспільства, презюмується, що остання підпорядкована досягненню кінцевої мети. Корисливість як мета відносно масової кримінальної діяльності об'єктивно відбиває предметну сутність і природу цієї діяльності, а значить, може виступати в ролі об'єктивного критерію класифікації злочинності. Виходячи із цього, на рівні наукової абстракції пропонуємо виділяти тип (клас) корисливої злочинності. Емпіричним проявом даного типу злочинності буде сукупність (група) корисливих посягань.

Для встановлення зовнішніх проявів об'єкта пізнання у формі цілеспрямованої діяльнісної активності людей слід виходити з методологічного постулату діалектичного зв'язку цілей і засобів людської діяльності. Поєднання в єдине ціле різних за соціальним походженням форм злочинної діяльності (корисливої та насильницької) дає підстави говорити про утворення якісно нового явища кримінальної реальності: корисливо-насильницької злочинності, що має власну систему

ознак і властивостей. Системоутворюючою властивістю виступає інваріантна кримінальна діяльність у своєму розвитку, корисливе цілепокладання визначає характер, зміст і природу, а насильницька форма цілереалізації конкретизує спрямованість цієї специфічної злочинної діяльності. Таким чином, корисливе цілепокладання поєднується з насильницьким ціледосягненням через діяльність й утворює специфічну модель кримінальної активності. Звідси, істотними ознаками корисливої насильницької злочинності слід визнати корисливе цілепокладання, насильницьке ціледосягнення, зв'язок між ними, реалізований через діяльність.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що остаточно і назавжди сформулювати категоріально-понятійний апарат кримінологічної науки практично неможливо, з огляду на те, що злочинність постійно перебуває в русі. Злочинні прояви, які сколихують сучасне суспільство наповнені іншим і новим змістом, мають свої якісні та кількісні показники, відрізняються характером і т.ін. Безумовно, при цьому слід опиратися і здійснювати свій науковий пошук виходячи з фундаментальних основ теорії кримінології. Тому можна, і доцільно, вести мову про розробку нових і удосконалення існуючих понять і категорій кримінології. Отже, під сучасними корисливо- насильницькими злочинами слід розуміти: антисуспільне явище відносно масового насильницького збагачення, що проявляється у вчиненні корисливих злочинів, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства. Поняття корисливо- насильницьких злочинів є ідеалізованою моделлю реальних злочинних проявів.

Список використаних джерел

1. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика [Текст] : учебник / Г. А. Аванесов. - М. : Акад. МВД СССР, 1980. - 528 с.
2. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін - Х. : Право, 2011. - 440с.

3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст]. - Т. 2 : И-О. - М. : Рус. яз., 1981. - 779 с.

4. Криминология [Текст] : учебник / под ред. В. К. Звирбуля, Н.Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. - М. : Юрид. лит., 1979. - 304 с.

5. Курс советской криминологии: Предупреждение преступности. - М. : Юрид. лит., 1986. - 352 с.

6. Робаков Н. И. Категория цели: проблемы исследования [Текст] / Н.И. Робаков. - М. : Мысль, 1980. - 125 с.